

локальних цивілізацій, архетипів их культури. Показано, що такі складаючі етнічної культури, як язук, релігійна віра, етнічні обряди, звичаї, символи и т. д., суттєво впливають на відношення до представителів інших етно-культурних образів. Як наслідок, відношення між представителями різних локальних цивілізацій набувають або характер взаємоповаги, або - конфронтації - вкотре до воєнних зіткнень, или мають індиферентний характер.

**Ключеві слова:** цивілізація, локальна цивілізація, етнос, ментальність, суспільна свідомість, міжцивілізаційні відношення.

L. Drotianko

#### ETHNO-CULTURAL FACTOR OF INTER-CIVILIZATIONAL RELATIONS OF THE XX - XXI CENTURIES

**Introduction.** Substantiates the relevance of the study of ethno-cultural factor in inter-civilizational relations of the XX-XXI centuries. It is shown that in the process of research the author relies on the works of O. Spengler, A. Toynbee, S. Huntington and other scientists and philosophers who paid considerable attention to this problem. **The purpose of the study** is to identify the impact of public consciousness, including the mental state of certain cultural communities, on inter-civilizational relations, especially in the late twentieth and early twenty-first decades of the twenty-first century. **The methodological basis of the study** is outlined: it is substantiated that the most adequate methodological tool in this article is the cultural-historical and socio-cultural methodological approaches, and there are methods of cultural-semantic analysis, comparison, hermeneutic, interdisciplinary. **Results.** One of the fundamental ideas of the article is the conclusion of psychologists W. Wundt and G. Lebon of the turn of the XIX-XX centuries about the mutual influence of different components of psychology and culture of peoples and their mutual intertwining. And also it is shown that the characteristic of civilization depends on the content of ethnic culture, which, in their opinion, is the basis, the foundation of civilization. Based on the analysis of the works of modern researchers, it was concluded that the basis for peaceful or non-peaceful relations between local civilizations is the acceptance of ethno-national cultures in general or their elements that form the corresponding civilizations. **In the discussion** other grounds of researchers of inter-civilizational relations are considered. In particular, O. Chumakov, A. Vezhbytska, Y. Kharchenko, A. Fabryka, T. Poda. **The conclusions.** Show the extraordinary sensitivity of peoples, nations, ethnic groups to the attitude of other peoples, nations and ethnic groups to the achievements of their culture - language, customs, beliefs, patterns of folk behaviour, etc. They are of particular importance in the relations between local civilizations in the late twentieth and early twenty-first centuries, which often become confrontational - up to military actions. In today's saturation of the planet with weapons of mass destruction, it is necessary to show wisdom and good will to preserve peace in the world.

**Keywords:** civilization, local civilization, ethnicity, mentality, public consciousness, inter-civilizational relations.

УДК 901.316 (6)

Л. Г. Конотол

### СУЧАСНА УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**Анотація.** У статті досліджується одна з найактуальніших проблем сучасної України – її місце та значення у світовій спільноті, динаміка українського суспільства як у зовнішньому, так і внутрішньому аспектах його функціонування. Головним завданням є аналіз процесів формування та взаємодії цивілізаційних ідентичностей, а також розкриття образу «іншості» у контексті цивілізаційної взаємодії її висвітлення у масовій свідомості. Методологічною основою статті були праці представників німецької класичної філософії, праці мислителів доби модерну і постмодерну. Для виявлення дійсного місця України в політичному, економічному, воєнному, культурному плані сучасності, формаційний і цивілізаційний підходи доповнюються діалогічним підходом. Діалог між цивілізаціями – це єдиний можливий спосіб існування людства. Діалог усвідомлюється як постійна взаємодія між різними цивілізаціями на основі поваги та взаєморозуміння. При цьому проводиться диференціація між поняттями «культура» і «цивілізація». Перше поняття виступає внутрішньою ознакою суспільства, а друге – його зовнішньою характеристикою.

**Ключові слова:** цивілізація, культура, діалог, ідентичність, сучасність, соціум, політика, економіка, культура, цінності, ознаки, взаємодія, конфронтація.

#### Вступ

Сьогодні українського суспільства характеризується особливою увагою до проблеми ідентичності, до джерел виникнення цього проблемного поля. Крім того, виникає й питання, яке безпосередньо стосується того, завдяки яким факторам підтримується ідентичність і цілісність у межах сучасних міжцивілізаційних процесів. Деякі дослідники вважають, що в сучасному світі відбувається криза ідентичності на багатьох рівнях соціального життя. Подібні процеси можна побачити й на рівні міжцивілізаційної взаємодії, що особливо проявилось в Україні під час воєнного стану. Але, при цьому, слід наголосити, що ми принципово розрізняємо міжцивілізаційні й міжкультурні взаємозв'язки.

Міжцивілізаційні зв'язки – це зв'язки зовнішньої взаємодії, водночас, міжкультурні зв'язки – це внутрішня взаємодія, передача смислів і змістів конкретної культури іншій або іншим культурам. У зв'язку із цим виникає необхідність у глибинному аналізі головних механізмів та факторів цивілізаційного розвитку і взаємодії. Йдеться про два існуючі підходи – формаційний і цивілізаційний, які й дозволяють розглянути історію і сутність соціуму, проаналізувати етапи суспільного, цивілізаційного і культурного розвитку. Але для пояснення механізмів становлення цивілізаційних ідентичностей та їхньої взаємодії ці два підходи виявляються недостатніми. Виникає нагальна потреба у розробці методологічних підходів, які би були здатними розкрити процесуаль-

ний характер цивілізаційних ідентичностей, тобто те, як вони виникають, існують і взаємодіють поміж собою. В такий спосіб, варто звернутися до ґрунтовних філософських категорій «щось» та «інше», «я» й «інший», «я» й «іншість». Вочевидь, йдеться про побудову цивілізаційної ідентичності завдяки конструюванню образу «іншого» або «іншості». Зауважимо, що й міжнародна політика ґрунтується на тих схемах, що є усталеними впродовж віків, тобто на стереотипах, які є типовими щодо тієї або іншої цивілізації.

Коли представники уряду, діячі державних організацій беруть на себе відповідальність і приймають доленосні рішення та постанови для власної країни, які можуть, з одного боку, викликати принципи зміни в загальнокультурному середовищі, або, з іншого боку, жорстко дотримуватися існуючих традицій, підтримувати ті тенденції, що є характерними саме для цього соціуму й ті світоглядно-ціннісні орієнтації, що знаходяться на рівні глибинної ментальності й змінити які неможливо. Сучасність українського суспільства – це час постійних змін і величезних швидкостей. Військовий стан – це екстремальна ситуація для кожної людини, якій дуже важко швидко проаналізувати ті явища й події, що відбуваються і, тим більше, прийняти правильне рішення. Людина не встигає замислитися, чому саме ці події відбуваються, чому саме ці феномени оточують її, чому саме така модель цивілізаційного руху насаджується культурою і соціумом. Справа полягає в тому, що домінування віртуальної реальності у свідомості кожної людини й дозволяє маніпулювати нею. У деяких випадках суспільству надаються певні образи «іншості», які потім і виявляються суто міфологічними. Сьогодні демонструє нам не-реалізацію духовних потенціалів людини і саме тому видатний український філософ С. Кримський поставив наступне питання: «Чим же можна пояснити апокаліптичну могутність згубних сил в ХХ столітті? Звичайно, щось прояснює наявність конкретних винуватців пандемії зла, таких як злочинні держави, мілітаристські організації політичних партій та їхніх адептів... Але як пояснити їхнє походження, могутність та значний вплив? Може, тією свободою волі, яку Бог дав людям? ... Визначний мислитель нашого часу С. Франк бачить тут лише один теоретичний вихід. Він виходить із припущення, що Бог сам став жертвою трагедій ХХ століття. Епілог історії висвітлив, таким чином, фігуру страждального, але не всесильного у фізичному чи «поліцейському» (за термінологією М. Бердяєва) сенсі Бога. Історія виявилася Голгофою» (Кримський 2008, 277).

Слід зазначити, що проблема «іншості», діалектичної взаємодії «буття» і «небуття», «Абсолюту» й «іншості» активно розглядалася мислителями Античності й представниками німецької класичної філософії, зокрема Г. Гегелем. Філософія модерну і постмодерну теж проявляє неабиякий інтерес до цієї проблематики (З. Бауман (Bauman 1991, 245); Г. Геноско (Genosko 1994, 50-54); А. Готьє (Gauthier 2008), Ю. Крістева (Kristeva 1980, 1991)) та ін. Проблема формування цивілізаційної ідентичності та міжцивілізаційної взаємодії обґрунтували

А. Тойнбі (Тойнбі 1995) й С. Гантінгтон (Huntington 2001), а подальші тенденції світу і глобалізаційних процесів аналізували Д. Кемпбелл (Campbell 1991), В. Коннолі (Conolli 1991), Л. Леонеллі (Leonelli 2007), Б. Наарден (Naarden 2002) та ін.

**Метою дослідження** є дослідження процесів формування та взаємодії цивілізаційних ідентичностей, а також розкриття образу «іншості» у контексті цивілізаційної взаємодії й її висвітлення у масовій свідомості.

#### **Методологія дослідження**

Головними засадами дослідження є, по-перше, історичний і компаративний методи, що були застосовані для виявлення теоретико-методологічної бази дослідження. По-друге, для встановлення особливостей міжцивілізаційних взаємозв'язків, особливостей їхнього функціонування в історичному русі людства було також використано компаративний метод, аналіз та синтез, метод структурного аналізу. Задля досягнення цілісності в розумінні поняття «іншості» були застосовані дескриптивний метод, метод індукції; ідеографічний метод, метод герменевтики; діалектичний метод. Методологічною основою є цивілізаційний підхід до аналізу сутності сучасного українського суспільства та його взаємодії з іншими цивілізаціями; філософсько-соціальний підхід з елементами культурологічного підходу; системний аналіз подій та явищ соціальної дійсності; принцип категоріального аналізу феноменів соціальної дійсності; метод функціонального аналізу; еволюційний підхід щодо трансформацій образу «іншого».

#### **Результати**

Історія філософської думки дозволяє виявити вчення, теорії й концепції взаємодії «я» й «іншого». Можна говорити про існування особливого аспекту формування цивілізаційної ідентичності завдяки існуванню образу «іншого» або «іншості». Цивілізаційна ідентичність, як і будь-яка колективна цілісність, у сучасних умовах існує й може існувати тільки при існуванні «іншості» як такої. Різноманітні концепції взаємодії «чогось» й «іншого», які обґрунтовані в історії світової філософської думки, можна використовувати для філософсько-соціальної проблематики аналізу цивілізацій та пояснювати «механізми» їхнього функціонування. Методологічний принцип «я-інший» використано для дослідження процесів взаємодії цивілізаційних ідентичностей. Кожна цивілізаційна ідентичність сприймає інших представників міжцивілізаційних процесів у межах категорій «свій», «інший», «чужинець». Тобто йдеться про те, що «свій» і усвідомлюється як близькість до «я»; «інший» як діалектична взаємодія, з відсутністю всляких конфронтацій; а «чужинець» виступає як відверта конфронтація до «я». Вочевидь, таке пояснення сприйняття цивілізацій надає можливості для аналізу процесів асиміляції, глобалізації, конфронтації, специфікації в сучасному світі. Окрім того, функціонування механізмів управління соціумом досягається завдяки певним теоретичним конструктам, у тому числі, й завдяки створенню конструктів щодо «інших цивілізацій».

Дійсно, «методологічний ландшафт сучасної цивілізації визначають зараз дві генеральні тенденції: майбутнотворення та конструктивізація, що позначається зближенням теоретичних і практичних аспектів діяльності, розкриттям процедурно-технологічних потенцій теорії та модельно-інформаційних здатностей практики. Перша тенденція характеризується посиленням процесів цілереалізації, які виходять за межі теперішнього (від здійснення екологічних завдань до фундаментальних досліджень типу космічних програм чи проблем термоядерної енергетики). Друга тенденція набуває вигляду розгортання процесів трансформації теоретичного у практичне, перетворення теоретичних розробок у значні галузі промисловості типу атомної та електронної індустрії» (Кримський 2008, 178). Взаємодія цивілізацій і культур виявляє формування і використання в міжнародній політиці усталених образів «іншого», що безпосередньо впливає на сприйняття існуючих цивілізацій та побудови стратегії поведінки у ставленні до них.

Сучасні умови глобалізаційних процесів визначають необхідність заміни взаємодії як діалектичного «зняття», а також діалогічної моделі міжцивілізаційних відносин на модель діалогічної взаємодії. Тобто, «діалог», «діалогічність» – це визнання, повага до «іншості», але не зневага до «іншого». Фактично, це теза, яка була проголошена відомим французьким філософом Е. Мунье – «Unitasmultiplex» («Єдність у множині»). Формативний і цивілізаційний підходи, безперечно, відіграють певну роль у висвітленні факторів формування і функціонування цивілізаційної ідентичності, для аналізу сутності та історії суспільств, але їх необхідно доповнити підходом «я-інший» як таким, що пояснює механізми становлення і підтримки цивілізаційної специфіки, її ознак та цивілізаційної цілісності. І такий підхід дозволяє визначити кордони взаємодії, а також причини вибору та дотримання певної політичної стратегії, а також тактики тих чи інших держав у світовому політичному процесі.

Сучасне суспільство – це суспільство інтертекстуальної культури і поширення віртуального простору, які й надають чисельні можливості для навіювання різноманітних міфологічних сюжетів, дискурсів щодо культури і цивілізації, які, у деяких випадках, просто спотворюють їх істинні смисли й істинні образи. Слід погодитися з положенням відомої української дослідниці Л. Дротянко, яка зазначає, що «у сучасному світі відбувається взаємне накладання проблем, породжених, з одного боку, тотальною інформатизацією всіх сфер суспільного життя, яка характеризується зростанням кількості і зміною якості інформаційних процесів, а з другого боку, посиленням глобалізаційних процесів» (Дротянко 2019, 16).

Взаємодія цивілізацій функціонує за схемою «я-інший; я-свій; я-чужинець». Масова культура й прагне створити певну іншу цивілізацію як цивілізацію супротивника, яка має негативні якості та ознаки. Можна навести безліч прикладів, зокрема із сучасної літератури, сучасного кінематографу, які стосуються конфлікту «я-чужинець» вже не тільки на земному рівні, але й на міжпланетарному, коли на нашу планету Земля нападають ворожі цивілізації, намагаються підкорити землю, принести хвороби, війни, епідемії та ін. Сучасна Україна знаходиться в центрі уваги світової спільноти, що

потребує від неї особливої стратегії й тактики у побудові власного функціонування, власної життєдіяльності у цивілізаційному просторі людства.

### Обговорення

Діалогічна модель взаємодії цивілізацій передбачає вибудовування Україною власної цивілізаційної ідентичності, напрямів розвитку та взаємодії, що враховує не тільки співвідношення з найбільш популярним для неї «іншим» – американо-західноєвропейською цивілізацією, – але й з такими «іншими», як цивілізації африканського континенту, латиноамериканського і близькосхідного регіонів. Міжцивілізаційна діяльність України, з метою забезпечення безпеки, повинна спиратися, не тільки на розвиток військового та економічного потенціалу, але й, більшою мірою, на розробку концепцій культури, філософії, самого способу мислення. В умовах зіткнення цивілізацій і необхідної діалогічності лідерство саме в культурному, філософському плані, свіння формулювати ідеї, які можуть захопити весь світ, постають найважливішими факторами розвитку суспільства. У сучасних умовах закономірно підвищується статус та потреба у дослідниках, здатних на створення конструктивних ідей та концепцій розвитку самобутньої української ідентичності та збереження українських цивілізаційних цінностей.

«Інший» – поняття, феномен, що має багатовікову історію. Як одна з основних категорій онтології, «інший» є предметом уваги дослідників на різних етапах розвитку філософії. Виділяються два основні способи інтерпретації феномену «іншого» та його взаємодії з «я»-ідентичністю. До першого належить класичний діалектичний спосіб взаємодії «я» та «іншого», (який сформувався в період класичного етапу розвитку філософії), до другого – діалогічний, (який відповідає етапам некласичної та постнекласичної філософії). У класичній традиції «інший» постає як «своє інше», взаємодія «чогось» та «іншого» усвідомлюється в нерозривній діалектичній єдності. Розвиток відбувається шляхом «зняття» та «поглинання» одного іншим. У межах сучасного етапу розвитку філософії постмодернізму «інший» набуває статусу базового, він необхідний для того, щоб осягнути самого себе; взаємодія «я» та «іншого» відбувається в акті комунікації та передбачає взаємне визнання «інакшості». Діалогічне розуміння ідентичності є результатом незадоволеності класичним діалектичним прочитанням і практикою, що виросла з цього способу інтерпретації, яка проголошувала «зняття» суперечностей між «я» та «іншим» за рахунок поглинання, усунення відмінностей на користь односторонності та розвитку за єдиним зразком.

Онтологічна категорія «іншого» застосовується в процесі аналізу соціальних явищ, зокрема, у виявленні факторів та процесів становлення, розвитку та взаємодії цивілізацій, а також у розгляді «механізмів» маніпулюванням масовою свідомістю за рахунок нав'язування певних образів «іншого». Багато ідей класичної діалектичної та діалогічної взаємодії «я» та «іншого» є актуальними для сьогодення та адекватно пояснюють механізми розвитку та взаємовідносини між цивілізаційними ідентичностями. Серед ґрунтовних чинників становлення та підтримки цивілізаційної

ідентичності необхідно, на нашу думку, виділити наступні: 1) спільність культурних традицій та характеристик; 2) наявність учень, теорій та концепцій про спільну історію та культуру; 3) усвідомлення людьми власної унікальності, тотожності конкретного типу цивілізації; 4) наявність єдиної мови; 5) наявність єдиної релігії; 6) усвідомлення ролі конкретної цивілізації як представника світового процесу та взаємодій; 7) наявність територіальних та соціально-культурних кордонів; 8) існування, співвіднесення та взаємодія з «іншим» або «іншими».

Специфіка будь-якої соціальної цілісності полягає в необхідності існування «іншого» – для підтримки власної ідентичності. «Я» може ідентифікувати себе лише за наявності «інакшості», певних відмінностей. Конструювання образів «іншого» дозволяє цивілізаційній «я»-ідентичності виділити себе зі світу, підтримати внутрішню єдність, здійснювати рефлексію, формувати і підтримувати свою ідентичність, унікальність, неповторність. У процесі аналізу «механізмів» сучасних міжцивілізаційних взаємодій, з необхідністю постає питання: як конструювання різних образів цивілізаційного «іншого» впливає на формування цивілізаційних ідентичностей і на характер міжнародних відносин? Аналіз основних механізмів формування та конституювання цивілізаційної ідентичності, з позицій сформульованого нами підходу «я-інший», допоможе розібратися в сутнісних підставах процесів становлення й підтримки цивілізаційної ідентичності та виявити важливі фактори співвідношення цивілізаційних ознак у межах ґрунтовних онтологічних категорій «я» та «інший». Як адекватна модель міжцивілізаційних взаємин нами пропонується використовувати ідею «діалогічності цивілізацій», яка стверджує спосіб взаємодії будь-якої «я»-ідентичності з безліччю «інших» через взаємне визнання, повагу та підтримку відмінностей.

Сучасний світ постає багатополярним світом і потребує розвитку шляхом взаємодії, при якому визнається право на існування «інакшості», поваги до кордонів і характеристик «іншого» – йдеться про діалектику діалогу. Коли «інакшість» не просто визнається, але стверджується розвиток шляхом співіснування безлічі «я» й «інших», що передбачає багатоаспектність, багатоконтекстність, багатосторонність у вирішенні проблем і питань подальшого розвитку – це діалектика діалогічності як такої.

### Висновки

Аналіз сучасного розвитку та взаємодії цивілізацій показав, що назріває необхідність у переорієнтації суспільної свідомості при вирішенні стратегічних завдань з односторонньої чи двосторонньої участі на багатосторонню. За видимими двосторонніми рішеннями часто-густо стоять інтереси третіх суб'єктів, і без відстоювання цих інтересів діалог часто постає неможливим.

Концепція формування та взаємодії цивілізаційних ідентичностей як «я» та «іншості» є оптимальною, вірогідною, і найефективнішою моделлю, що містить у собі нормативно-ціннісні підстави. Проте – її втілення у дійсність пов'язане з певними труднощами.

У сучасному світі достатня кількість цивілізацій стверджують власну ідентичність за рахунок конструювання образів вороже настроєного «іншого», що має негативні характеристики. Подібна однобічність ставлення до «іншого» є неконструктивною і може призвести лише до конфронтації. Проте стійкість такого сприйняття є не випадковою. Сучасні засоби інформації та комп'ютерні технології створюють у свідомості людей відчуття певної мозаїчності суспільства з метою маніпуляцій зі свідомістю. Негативні образи «інших» конструюються та подаються у масовій культурі для нав'язування суспільству певної схеми мислення та сприйняття різних цивілізацій, виправдання тих чи інших політичних дій. Коли людина стикається з тими чи іншими образами «іншого», вона має критично ставитись до поданої інформації.

Піділ на «своїх» і «чужих» повинен сам собою змушувати замислитися про те, чиїм інтересам слугує такий підхід. Найчастіше характеристики «іншого» навмисно перебільшують або спотворюються. Люди, які безумовно довіряють будь-якому друкованому чи сказаному в телепередачі слову, сприймаючи лише готову інформацію не на рівні критичного мислення, але на рівні емоцій, і легко стають жертвами маніпуляції.

Економічний, соціокультурний розвиток ставить проблему специфічності та ідентифікації держави на новий рівень складності. Кожна країна повинна мати можливість вільного вибору цивілізаційного розвитку. Однак прояв індивідуальності є для різних цивілізацій специфічним, тому не можна копіювати чийсь досвід, його потрібно тільки враховувати. Україна може існувати лише як системна держава, з її досить жорстким контролем над економікою. Але, в будь-якому разі, перед нею стоять завдання, які є не ідеологічними штампами, а загальними для розвитку будь-якої цивілізації установками. Майбутнє України є пов'язаним з її постійним рухом, шляхом постіндустріального розвитку, реалізацією основних, цивілізаційних прав і свобод громадян

Найближчим часом розвиток цивілізаційної ідентичності України формуватиметься у щільній співпраці з Європою, проте спостерігаються тенденції до стійких контактів з іншими цивілізаціями, що дозволяє уникнути певної однобічності у стратегії міжцивілізаційної взаємодії. Необхідне подальше поглиблення аналізу становлення та розвитку цивілізаційних ідентичностей, що має зробити свій позитивний внесок у процеси взаємодії, сприяти зменшенню нетерпимості, підвищенню толерантності у відносинах з «іншими».

Займаючись розробкою стратегії розвитку тієї чи іншої держави, необхідно усвідомлювати, що в сучасному світі існує безліч цивілізацій, і тому – неможливо ізолюватися від загальнопланетарних проблем, намагатися вирішити їх поодиноці або зовсім не помічати їх, або не звертати уваги на думку світової спільноти. Тому необхідно розробляти методи взаємодії та співробітництва, шукати спільні шляхи вирішення глобальних проблем. Для того, щоб досягти цих цілей, а також бути гідним представником світової спільноти, необхідне формування такого образу країни, який не мав би ворожих

характеристик, викликав би довіру та повагу до себе. Саме тому й виникає нагальна потреба у розробці позитивних культурних та філософських концепцій розвитку, прийнятних для подальшого мирного співіснування цивілізацій.

#### Список літератури

1. Bauman, Z. *Modernity and ambivalence*. Ithaca (N.Y.): Cornell University press, 1991. 285 p.
2. Campbell, D. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991. 247 p.
3. Connolly, W. E. *Identity / Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Ithaca, N. Y. : Cornell University Press, 1991. P. 44-67
4. Gauthier, Alain. *Jean Baudrillard, unpenséesingulière*. Lignes (éd.) Paris, 2008. P. 12-14.
5. Genosko, Gary. *Baudrillard and Signs*. L. : Routledge, 1994. P. 34 -54.
6. Huntington, S.P. *The Clash of Civilizations and Remaking of the World Order*. Harvard University Press, 2001. P. 10-65.
7. Kristeva, J. *Desire in language: A semiotic approach to lit. a. art*. Ed. by Leon S. Roudiez. New York : Columbia University Press, 1980. 305 p.
8. Kristeva, J. *Strangers to Ourselves*. N. Y. : Columbia University Press, 1991. 367 p.
9. Leonelli, L. *La Séduction Baudrillard*. Paris : Ecole nationale supérieure des beaux-arts (éd.), 2007. P. 12-54.
10. Naarden, B. *Socialist Europe and Revolutionary Russia: Perception and Prejudice, 1848-1923*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 595 p.
11. Дротянко Л. Г. *Комунікації в соціальних мережах і феномен мультикультуралізму*. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Т. 29 (№1). К. : НАУ, 2019. С. 16-21.
12. Кримський С. Б. *Під сигнатурою Софії*. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
13. Тойнбі А. *Дослідження історії*. Том 2 / пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашчука. К. : Основи, 1995. 406 с.

Л. Г. Конотоп

#### СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНА В КОНТЕКСТЕ МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЗАИМОТНОШЕНИЙ

**Аннотация.** В статье исследуется одна из самых актуальных проблем современной Украины – ее место и значение в мировом сообществе, динамика украинского общества как во внешнем, так и внутреннем аспектах его функционирования. Главной задачей является анализ процессов формирования и взаимодействия цивилизационных идентичностей, а также раскрытие образа «инакости» в контексте цивилизационного взаимодействия и его освещение в массовом сознании. Методологической основой статьи были труды представителей немецкой классической философии, труды мыслителей эпохи модерна и постмодерна. Для выявления действительного места Украины в политическом, экономическом, военном, культурном плане современности, формационный и цивилизационный подходы дополняются диалогическим подходом. Диалог между цивилизациями – это единственно возможный способ существования человечества. Диалог осознается как постоянное взаимодействие между разными цивилизациями на основе уважения и взаимопонимания. При этом проводится дифференциация между понятиями «культура» и «цивилизация». Первое понятие выступает внутренним признаком общества, а второе – его внешней характеристикой.

**Ключевые слова:** цивилизация, культура, диалог, идентичность, современность, социум, политика, экономика, культура, ценности, признаки, взаимодействие, конфронтация.

L. Konotop

#### MODERN UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTER-CIVILIZATION RELATIONS

**Introduction.** The article examines one of the most urgent problems of modern Ukraine - its place and importance in the world community, and the dynamics of Ukrainian society, both in the external and internal aspects of its functioning. The **aim** and main **task** are to analyze the processes of formation and interaction of civilizational identities, as well as to reveal the image of "otherness" in the context of civilizational interaction and its illumination in the mass consciousness. The **research methodological basis** was the works of representatives of German classical philosophy, and the works of modern and postmodern thinkers. To identify the real place of Ukraine in the political, economic, military, and cultural terms of Modernity, the formational and civilizational approaches are completed by a dialogical approach. The **research result** is the conclusion that the dialogue between civilizations is the only possible way for the existence of Mankind. Dialogue is perceived as a constant interaction between different civilizations based on respect and mutual understanding. At the same time, a differentiation was between the concepts of "culture" and "civilization". The first concept is an internal feature of society, and the second is its external characteristic. The **discussion** shows that in modern conditions, the status and need for researchers, who are able to create constructive ideas and concepts for the development of an original Ukrainian identity and the preservation of Ukrainian civilizational values naturally increase. "Other" is a concept, a phenomenon that has a long history. As one of the main categories of ontology, the "other" is the subject of attention of researchers at different stages of the development of philosophy. The main **conclusion** is that economic, and sociocultural development raises the problem of specificity and identification of the state to a new level of complexity. Each country should have the opportunity of free choice of civilizational development. However, the manifestation of individuality for different civilizations is specific, therefore, one cannot copy someone's experience, and it only needs will take into account. Ukraine can only exist as a

14. Тойнбі А. *Дослідження історії*. Том 1 / пер. з англ. В. Шовкуна. К. : Основи, 1995. 614 с.

#### References

1. Drotianko, Liubov. 2019. "Komunikatsii v sotsialnykh merezhakh i fenomen multykulturalizmu" ["Communications in social networks and the phenomenon of multiculturalism"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (29): 16-21.
2. Krymskyi, Serhii. 2008. *Pid syhnaturoiu Sofii*. [Under the signature of Sofia]. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiiia".
3. Bauman, Zigmund. 1991. *Modernity and ambivalence*. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.
4. Campbell, David. 1991. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
5. Connolly, William. E. 1991. *Identity / Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press.
6. Gauthier, Alain. 2008. *Jean Baudrillard, une pensée singulière*, edited by Lignes. Paris.
7. Genosko, Gary. 1994. *Baudrillard and Signs*. London: Routledge.
8. Huntington, Samuel. 2001. *The Clash of Civilizations and Remaking of the World Order*. Harvard University Press.
9. Kristeva, Julia. 1980. *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*, edited by Leon S. Roudiez. New York: Columbia University Press.
10. Kristeva, Julia. 1991. *Strangers to Ourselves*. N. Y.: Columbia University Press.
11. Leonelli, Ludovic. 2007. *La Séduction Baudrillard*. Paris: Ecole nationale supérieure des beaux-arts.
12. Naarden, Bruno. 2002. *Socialist Europe and Revolutionary Russia: Perception and Prejudice, 1848-1923*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Toinbi, Arnold. 1995. *Doslidzhennia istorii [A Study of History]*. Vol. 1, translated by V. Shovkun. Kyiv: Osnovy.
14. Toinbi, Arnold. 1995. *Doslidzhennia istorii [A Study of History]*. Vol. 2, translated by V. Mytrofanov and P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy.

systemic state, with its tight control over the economy. However, in any case, it faces tasks that are not ideological clichés, but common for the development of any civilization, installations. The future of Ukraine is connected with its constant movement, through post-industrial development, the realization of basic, civilizational rights and freedoms of citizens.

**Keywords:** *civilization, culture, dialogue, identity, modernity, society, politics, economy, culture, values, features, interaction, confrontation.*

УДК: 130.2:821.161

Н. Г. Мозгова

## ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ ОЦІНОК ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ХРИСТІЯНСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ М. ГОГОЛЯ

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова  
mozgova@gmail.com  
<https://orcid.org/0000-0001-9464-9852>

**Анотація.** *Стаття присвячена аналізу творчості однієї з найбільш суперечливих постатей у вітчизняній культурі XIX ст. – Миколі Васильовичу Гоголю (1809 – 1852). Розглядаються особливості становлення релігійної ідентичності письменника та її інтерпретація сучасниками та нащадками. Авторка намагається довести, що у М. Гоголя естетичне начало уособлювалось у художньому таланті, то його моральне начало знаходить свій прояв у його релігійному проповідництві, яке найбільш рельєфно представлено в його «Вибраних місцях із листування з друзями» і у «Роздумах про Божественну Літургію».*

**Ключові слова:** християнська антропологія, релігійне проповідництво, духовна криза, демонія безбожного світу, естетичний аморалізм, добро і зло.

### Вступ

Микола Васильович Гоголь – одна з найбільш суперечливих постатей у вітчизняній культурі XIX ст. І досі тривають нескінченні дискусії на зразок: до західників чи слов'янофілів більше тяжів М. Гоголь за своїми уподобаннями? Переживав чи не переживав він тієї духовної драми, яка призвела до перевороту в його світогляді, що, у свою чергу, знайшло свій вираз у його кардинальному відході від художньої літератури і повному зануренні у пошук релігійної істини? Чи може цей пошук релігійної істини був притаманний М. Гоголю з дитинства і тільки з плином часу він нарешті звільнився від полону художнього таланту письменника і розгорнувся у сфері релігійного проповідництва?

### Постановка мети і завдань

Мета дослідження полягає у теоретичній реконструкції умовляючих пошуків підвалин християнської антропології М. Гоголя. Дана мета реалізується у наступних завданнях: проаналізувати тексти тих творів письменника, в яких проглядається становлення релігійної ідентичності письменника; виявити ті суспільно-історичні умови, в яких формувалися підвалини світоглядно-релігійних поглядів М. Гоголя; показати парадоксальність та суперечливість інтерпретації сучасниками та нащадками М. Гоголя його християнської антропології; зіставити останню з тими теоретичними положеннями сьогодення, які залишаються зараз актуальними.

### Методологія дослідження

У процесі даного дослідження були використані: герменевтичний метод – для тлумачення та інтерпретації автентичних методів історіографічного аналізу – для систематизації першоджерел та наукової літератури, які присвячені дослідженню творчого спадку М. Гоголя; порівняльно-історичний метод – з метою виявлення суспільно-історичних умов, за яких

формувалися релігійний світогляд письменника; компаративний аналіз – для порівняння світоглядно-філософських та релігійних уподобань М. Гоголя з його сучасниками; метод текстологічного аналізу – з метою урахування контексту в дослідженні творчого спадку великого письменника XIX ст. Поряд із вказаним, важливу роль відіграли такі загальнонаукові методи, як порівняння, аналіз та синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація тощо.

### Результати

На фоні сьогоденного інтересу до релігійності М. Гоголя, до його «Вибраних місць із листування з друзями» і до «Роздумів про Божественну Літургію», інтересу, який нерідко стимулюється відвертою гонитвою за модою, звернення і переосмислення творчості письменника такими вітчизняними релігійними мислителями, як М. Бердяєв, В. Завітневич, В. Зеньковський, Г. Флоровський, С. Франк наприкінці XIX – початку XX ст. було зумовлене зовсім іншими причинами. На ці причини безпосередньо вказував М. Бердяєв: «Мала відбутися духовна криза, мали бути розхитані всі основи традиційного інтелігентного світогляду, щоб по-новому розкрилася творчість великих російських письменників. Тільки тоді став можливим і інший підхід до Гоголя. Старий погляд на Гоголя, як на реаліста і сатирика, вимагав радикального перегляду» (Бердяєв 1990, 9). Цю ж думку підкреслює В. Зеньковський, що слава М. Гоголя завадила тодішньому суспільству сприйняти його як серйозного релігійного мислителя, але саме він «...вніс у життя ту тему, яка дотепер є однією з центральних тем духовних пошуків, – це тема повернення культури до Церкви» (Зеньковський 1999, 207).

Як справедливо відзначав С. Франк, «істинно значиме в релігійному дусі Гоголя лежить не в галузі позитивного будівництва» (Франк 1996, 308), а у галузі,